

Szaján mai néphitéről (Előzetes jelentés egy tájékozódó jellegű gyűjtésről)

JUNG KÁROLY

Juhász Antal professzor felkérésére – 2000. július 10-e és 15-e között – csaknem egy héten át részt vettem a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke szajáni (jugoszláviai Bánság) gyűjtőtáborának munkájában. Az előzetes megbeszélés értelmében a rendelkezésre álló rövid idő alatt tájékozódni kívántam a szajáni magyarság még gyűjthető mai néphitének kérdése kapcsán. A hangsúlyozottan tájékozódó jellegű gyűjtés egyrészt arra kívánt választ kapni, hogy a második évezred záró esztendejében Szajánban lehet-e még, s mily mértékben számolni a magyar néphit archaikus rétegeinek jellemzőivel; az ide vonható virtuális adatok egyfajta helyi hagyományt reprezentálnak-e vagy máshonnan származnak; lehet-e beszélni a szajáni magyarok esetében élő, működő néphitről, s ennek mik a jellemzői; vannak-e újak tekinthető, vagy idegen (például délszláv) hatások a szajániak feltételezett néphitében; továbbá: a gyűjtés során tapasztalható-e nagyon kései kontinuitás Kálmány Lajos jó száz esztendővel korábbi helyi (és bánsági) adatai és a ma megismerhető adatok között. Kálmány Lajos néhány kortársa: Hegedűs János (HEGEDŰS 1903) és Haraszi Gyula (HARASZTI 1878) néhány ritka, bánsági vonatkozású adata ismeretében a náluk közölt szövegek lehetséges szajáni továbbélése is érdekelt. Valószínű, hogy mindez talán kissé túlméretezett elvárást indukált a rövid, tájékoztató gyűjtés elképzelhető eredményei iránt, ám, mint majd látható, nem volt teljesen indokolatlan.

Szaján folklórja nem ismeretlen a magyar néprajzkutatás előtt. A bánsági magyar folklór utolérhetetlen gyűjtője, feldolgozója és közléte, Kálmány Lajos ugyan mindössze fél esztendőnyi időt töltött a faluban kápláni vesszőfutása során (1879-1880-ban), ám ez idő alatt is jelentős mennyiségű folklóranyagot gyűjtött össze, s közzé is tette a Szeged népének hagyományait összefoglaló sorozata második kötetében. (KÁLMÁNY 1882.) A kötetnek jelentős hányadát Szajánban gyűjtötte. Könyvében külön fejezetben olvashatóak a babonák, babonás hiedelmek és ráolvasók, melyek bizonyos betekintést nyújtanak Szaján 120 évvel ezelőtti néphitébe. Ezek között a hiedelmek között azonban táltoshiedelmeket nem találtam.

Száz esztendővel később, 1972-vel kezdődően, Tóth Ferenc folklorista, az (egykori) újvidéki Hungarológiai Intézet munkatársa, Katona Imrével (ELTE BTK Folklore Tanszék) közösen, kiterjedt folklórgyűjtést végzett a (jugoszláviai) Bánságban, tehát Szajánban is. Tóth Ferenc és Katona Imre gyűjtéséből, néhány rész tanulmányt leszámítva, mindössze egy terjedelmes balladagyűjtemény jelent meg. (TÓTH 1975 és TÓTH 1976.) Tóth Ferencet korai halála (1980) megakadályozta abban, hogy gyűjtéseit befejezze és feldolgozza. Könyvének előszavában azonban több tucatnyi népmonda szalagra vételéről számol be. Ezeknek hollétéről (Katona

Imre 2001 májusában bekövetkezett halála miatt) ma már nem állapítható meg semmi. Mindenesetre Tóth Ferenc balladáskönyve is azt bizonyítja, hogy Kálmány után több, mint száz esztendő múlva még jelentős folklóranyag volt gyűjthető Szajánban is. Ferenczi Imre (JATE BTK Néprajzi Tanszék) 1973 februárjában végzett gyűjtést a jugoszláviai Bácskában és Bánságban. Néphitgyűjtéséből igen hamar, már 1974-ben közzétette a táltos és a garabonciás képzetére vonatkozó adatait. Gyűjtésének egy része szajáni eredetű, tehát bizonyos egybevetési lehetőség adott a mai és a harminc esztendővel korábbi állapot egyes jegyei között. (FERENCZI 1974.) Penavin Olga és Matijevics Lajos 1970 előtti padéi gyűjtései is bizonyos tájékozódásra alkalmasak a környék magyar lakosságának néphitével kapcsolatban. (PENAVIN 1970.)

Ugyancsak Tóth Ferenc halála előtt, 1973-tól két esztendőn át végzett Szajánban főleg népmesegyűjtést, de mondagyűjtést is Beszédes Valéria szabadkai folklorista. Az ő kutatása eredményeképpen, 1978-ban megjelent a szajáni népmesekötet, benne mondákkal is. (BESZEDES 1978.) A kötet alapos helytörténeti áttekintéssel, Kálmány munkásságának ismertetésével, valamint a gyűjtött szövegek modern szempontú elemzésével egészül ki.

Ezt követően, tudomásom szerint, évtizedeken át nem kutatott folklorista Szajánban. 2000-ben ugyan megjelent egy terjedelmes helytörténeti áttekintés Szaján történetéről, az azonban folklorisztikai tekintetben használhatatlan. (TÖRKÖLY 2000.) A könyv célja nem is az volt, hogy ilyen jellegű adatokkal szolgáljon a kutatás számára.

Látható tehát, hogy Szaján népi kultúrája, benne folklórja, sok vonatkozásban nem ismeretlen sem a szinkrón, sem pedig a diakrón adatok tekintetében. Népi hiedelemvilága, néphite azonban Kálmány 19. századi adatait és Ferenczi Imre 20. század végi adatait leszámítva, lényegében nem került tárgyalásra. A magam rövid, tájékozódó jellegű gyűjtése és tervezett folytatása újabb kezdeményezésnek tekinthető Szaján népi kultúrája vizsgálatában.

Magam egy rövid hétig tartó tájékozódó gyűjtés során csupán kilenc adatközlővel beszélgettem, akik idősebb adatközlők voltak, férfiak és nők egyaránt. Néhány kivétellel szajáni születésűek, két adatközlő évtizedekkel ezelőtt került Szajánba. Már most elmondható, hogy a természetesen magnetofonos gyűjtés fontos adatokat hozott a felszínre, ezeken a szalagokon rejlik egy elképzelt mai szajáni hiedelemmonda-gyűjtés valószínűleg legarchaikusabb rétege. Látható, hogy a gyűjtést folytatni kell, s nemcsak a faluban, hanem azok között a szajániak között is, akik innen máshová költöztek, de értesüléseim szerint napjainkban is híven őrzik Szajánról hozott népi kultúrájukat. A megkeresett adatközlőket egy Szajánból elszármazott pedagógus tanítványom, a szállásadó helyi katolikus plébános és házvezetője, valamint a gyűjtőtábor már néhány nappal korábban jelen levő szegedi néprajz szakos résztvevői tanácsai alapján jelöltem ki. A felkeresett adatközlők többsége igazi telitalálat, különösen az egyik idős asszony, aki nemcsak néphitismerete, de szívessége és mesélő kedve alapján potenciálisan is fontos forrásnak számít.

E vázlatos előzetes jelentés több szempontból sem alkalmas arra, hogy az adatközlők kilétét, nemét és korát pontos adatokkal dokumentáljam. Ez abból a megfontolásból fakad, hogy a későbbi gyűjtés során ne kerüljenek megismétlésre olyan adatok, melyeket magam jegyeztem le, s amelyek egy olyan kiadványban lennének olvashatóak, amely a szajániak kezébe kerülhet. A tervezett további gyűjtések lezárása után nyilván adódik majd alkalom, hogy a szajáni hiedelmközléseket és -szövegeket a folklór kiadványokat megillető hiteles és tudományos követelményeknek és elvárásoknak, közlésmódnak megfelelően közzétegyem. Ezzel tartozom a szakmának és az előttem járók: a néhai Kálmány Lajos, Ferenczi Imre, Tóth Ferenc és Katona Imre emlékének. (Ezt egyébként most, 2001-ben, sajnos, hangsúlyozni kell. Néhány olyan, szándéka szerint „mondakiadvány” jelent meg mostanában, amely minden indoklás nélkül fittyet hány a modern folklorisztikai szövegközlés elvárásainak. Magam a fellazított, elnagyolt közlésmódot nem tekintem követendőnek.)

A szajáni gyűjtés hangzóanyagának újra- és újrachallgatásával minden alkalommal azt kellett megállapítanom, hogy a bánsági magyarság az egyetemes magyar néprajztudomány és ezen belül a folklór szempontjából is fontos hagyomány birtokosa még napjainkban is. Nem is beszélve a 19. századról, amikor a mainak többszöröse lehetett a birtokolt és megőrzött tradíció. Hála Istennek, ebből sokat megmentett számunkra Kálmány Lajos gyűjtői szorgalma és szövegközlése, tudjuk azonban azt is, hogy éppen Kálmány papi mivolta volt az akadály annak, hogy a birtokába került néphitanyagot, a „babonákat”, nem tehette közzé, egyházi felettes hatóságainak várható neheztelése okán. (Kálmány részletes életrajza: PÉTER 1952.) Éppen ezért tulajdonképpen nem tudható, hogy a tengernyi népdal, ballada, népmese, gyermekjáték, népszokás és egyéb mellett Kálmány mekkora néphitanyag birtokába is jutott több mint száz esztendővel ezelőtt. Mindennek megállapítása nem ennek a vázlatnak a feladata. A magunk kései feladata többek között talán az, hogy megmentjük azt, ami még napjainkban megmenthető. A szajáni néprajzi gyűjtőtábor és ez a kiadvány többek között éppen ezt példázza.

Az alábbiakban tartalmi áttekintését adom a kilenc adatközlővel folytatott beszélgetések hangzóanyagának. A magam és mások gyűjtői tapasztalata alapján ezúttal is nyilvánvaló, hogy a kiugró néphittudású és mesélő kedvű adatközlők mellett a szalagok megőrizték a „babonákat” említő, tehát felvilágosult szajániakat is, bár azt mindenképpen el kell mondani, hogy akit bekapcsolt magnetofon mellett szóra tudtam bírni, az szívesen beszélgetett velem, s a folklorisztikai tekintetben néha hosszú és meddő párbeszédet azért mégis felszínre hoztak egy-egy megvetett rontástörténetet, betyármondát, vagy a szinte mindenki által ismert kőkecske-monda egy-egy változatát.

Általában ekkor kerültek elő az adatközlők által megtörtént eseményként interpretált „megfogott ruhadarab” típusú mondaszövegek is.

A magyar néphit legarchaikusabb rétegébe sorolt táltoshiedelmekkel kapcsolatos közlések és hiedelemmondák gyűjtése korábban is, ma is izgalmas feladatnak számít a néphitkutatók körében. Mint egy korábbi elemző vizsgálat számadataiból tudjuk, e hiedelemkört kifejezetten alacsony százalékat reprezentálja a

magyar néphitszövegek között. (KÖRNER 1967.) Az áttekintés ugyan negyedfél évtizeddel ezelőtt íródott, nincs azonban tudomásom róla, hogy az azóta közzétett néphitgyűjtések szöveganyagában a táltosadatok száma különösképpen megugrott volna. Eppen ezért jelent számomra kifejezett gyűjtői örömet, hogy már e tájékozódó jellegű gyűjtés során váratlan bőségben jöttek elő a magyar táltoshiedelmi adatok, s ami a legfontosabb: nem töredékes, összefüggéstelen, harapófogóval előrángatott adatok formájában, hanem szépen elmondott, az adatok forrását is felfedő hiedelemmondák, pontosabban: memoárok formájában. Kilenc adatközlő korántsem reprezentálhat egy-közösséget, mégis elmondható, hogy közülük ketten avatták be a gyűjtőt nagyon szép szövegekbe, s azt is meg lehetett tudni, hogy ki a forrás, s ki volt az, aki a szóahagyományozás törvényszerűségeinek megfelelően a mástól hallott történetet már a maga szája íze szerint adta tovább, vagyis mondta el nekem. Amennyiben a szájániak emlékezetében megőrzött táltoshiedelmek nem csupán egy forrásra korlátozódnak, elképzelhető, hogy a tervezett további gyűjtések során erről is meg lehet majd győződni, az is elképzelhető azonban, hogy a későbbiekben csupán az eddigiekben megismert egyetlen forrás kisugárzását lehet majd nyomon követni. A forrásnak számító adatközlőtől ugyanis azt is meg lehetett tudni, hogy a nekem is elmondott történeteket másokkal is megosztotta közösen végzett munkák során, tehát nem lehetetlen, hogy ez történt a táltosszövegekkel is.

A táltos elnevezés a kérdezett adatközlők szóhasználatában kivétel nélkül: *tátus*. A kifejezés régiessége akkor válik szembeütővé, ha szem előtt tartjuk a magyar magánhangzó-történet nyíltabbá és zártabbá válási törvényszerűségeit. A szájáni *tátus*, a magyar népi hitvilágból ismert adatoknak megfelelően, a „főlös csont” kategóriájába tartozó testi rendellenességgel születik. Néhány adat szerint a főlös ujj és a születésekor már meglevő fogazat tartozik ide. További adatok a váltott gyerek és a táltos identitását fogalmazzák meg. Ezt egyébként egyáltalán nem kell kétkedéssel fogadni, hisz a bántási magyar néphit egyik legjobb és legkorábbi adata éppen arról szól, hogy milyen módszerrel lehetett leleplezni, sőt visszacserelni a váltott gyerek táltost az igazival. Az adat 1878 óta olvasható a Nyelvőrben, s ugyancsak bántási (nagybecskereki) eredetű, akárcsak a szájáni. (HARASZTI 1878.) Ebből arra lehet következtetni, hogy a váltott gyerek alias táltos a bántási magyarok körében a 19. század második felében is élő néphitnek számított.

A szájáni *tátust* kiskorában el akarják ragadni a többi *tátusok*. Ezt szép szöveg mondja el. Mivel azonban az elrablás nem sikerül, a gyerek meghal, de „főlös csontja” (a fogai) eltűnnek. A táltos tevékenysége köréből az eddigi szájáni gyűjtés az időjárásrendezés típusát hozta felszínre. Mivel a *tátus* kívánságát megtagadták, nem adtak neki tejet, szélvihart küldött a fősvények portájára. Mivel ez a memorát két adatközlőtől is szalagra került, a szövegközlés után érdemes lesz sok szempontból egybevetni őket. (Ez a mondatípus a katalógusban a garabonciás-hiedelmek körében bukkan fel, tudjuk azonban, hogy a táltos- és a garabonciás-hiedelmek a magyar néphitanyagban általában párhuzamosak, sok esetben identi-

kusak. Szajánban az eddig megkérdezettek közül a garabonciásról senki sem halott. Ez egyébként nem meglepő.)

Mivel magam az ugyancsak bánsági Törökbecsén gyűjtöttem a nyolcvanas évek derekán táltosmondákat (JUNG 1985., példatár), nyilvánvaló, hogy a Bánság ide tartozó tradíciója kifejezetten gazdag lehetett, s némi szerencsével ma is tetten érhető. Nem lehetetlen, hogy Szajánban a későbbi gyűjtés során további adatok is előkerülnek, hisz három évtizeddel ezelőtt Ferenczi Imre is igen szép adatokat gyűjtött ugyanitt (FERENCZI 1974.), Jázován pedig Penavin Olda és Matijevics Lajos (PENAVIN 1970.).

A másik hiedelemlény, melyről a szajáni adatközlők tudnak, a lüderc, szajáni elnevezése szerint: *mitmitke*, *mitmitmadár*, *mitmittyúk*. Madárszerű lény, melyet a mitmittojásból kellett ki az erre vállalkozó hét hét alatt, a kuckóban. Tevékenysége, kívánságra mindent hozó munkálkodása gazdaggá teszi a tulajdonost. A megunt madártól gazdája úgy szabadult meg, hogy elküldte vizet hozni, s belefulladt. Békésebb körülmények között (sajnos: jelen voltak türelmetlen unokák, figyelő családtagok) valószínűleg a víz alá bukásnak a dualisztikus világteremtés-mondák részét képező motívuma is előkerült volna. Így a kérdésre csak az volt a válasz, hogy a víz alól kellett volna valamit felhoznia. Lüdvérc által meggazdagodott személyekről, családokról eddig nem kerültek elő még adatok.

Szinte minden adatközlő tud valamit a boszorkányról. Az alapjában véve töredékes adatokból kikövetkeztethető, hogy hús-vér asszonyok a boszorkányok, s tevékenységük elsősorban kártevésben nyilvánul meg. Szinte mindenki tud memorátszerű hiedelem-történeteket, általában saját tapasztalataira hivatkozva, a tejhaszon elviteléről, s erről is természetesen, hogyan lehet megtudni, ki volt a károkozó. A „boszorkány megidézése” motívumkört tehát már a tájékozódó jelleghű gyűjtés is szép szövegekkel dokumentálja.

A „tudomány átadása” képzetkör közismertnek tűnik a szajáni adatközlők körében. Szinte minden megkérdezett ismeri a megfelelő módszereket, melyek által meg lehet könnyíteni a boszorkány halálát. Úgy látszik, a boszorkányhiedelmek, akárcsak a magyar nyelvterület más részein, ma már elég jó szövegek előcsalogatásával gyűjthetők Szajánban is. A „megpatkolt boszorkány” szövegtípusai is ismertek, akárcsak a lucaszék készítése és a boszorkányok azonosítása a szentestén. Nagy „szarvájukat” szép hiedelemtörténetek idézik meg.

Az ígész hiedelemköre látszik eddigi gyűjtéseim alapján a legvirulensebbnek Szaján mai néphitében. Ezt minden adatközlő tudja, mindenki, akivel beszélgettem, meggyőződéssel állítja, hogy a szemverés képessége testi adottság, amire születni kell; néhány adatközlő bevallottan képes aprójószágot, sőt gyerekeket is megigézni. Az ilyeneket a család és a szomszédság is tudja és számontartja, s közismertek az elhárítás részletes és általános módszerei is. Az egész hiedelemkört már az eddigi gyűjtés is igen jó hiedelemszövegekkel dokumentálja, a későbbiekben ezt a kérdéskört érdemes lesz teljes részletességgel megvizsgálni és komparálni az irodalomból ismert adatokkal.

Ugyanez mondható el a rontásokról és a rontó tevékenységről is. Az ide sorolható akciók, az eddigiek alapján, valószínűleg a boszorkányság körébe tartoz-

nak, de rossz szándékúak vagy gonoszok tevékenységeként is említik. A rontást általában bűbajos személyek – adai és kikindai bűbájost emlegetnek – hárították el, a módszer titokzatos, de az imádságnak (a ráimádkozásnak) nagy szerepet tulajdonítanak. Ráimádkozó szöveg nem került elő, bár az adatközlők szerint ma is nem egy szajáni végzi, férfiak és nők is, hasznosságukat meggyőződéssel emlegetik. Hallani lehet, hogy másnak (főleg idegennek!) nem mondják el, mert akkor már a maguk végezte imádság nem lesz foganatos. Érdemes lesz a mai és a további kutatás során arra is rákérdezni, hogy az imádságot ma végzők kitől és miképpen vették át a szöveget és a képességet. (Kálmány Lajos a 19. században több „ráimádkozót” is feljegyzett: szemfájásról, torokfájásról, kelésről és nyilamlásról valót is. (KÁLMÁNY 1882., a babonákat tárgyaló fejezetben.) Nem lehetetlen, hogy ezeknek a szövegeknek a kontinuitásáról van szó. Ennek a kérdésnek érdemes lesz a továbbiakban utánajárni.

A kincsmondák hiedelemköre régebben valószínűleg sokkal gazdagabb lehetett, de ma is lehet hiedelemtörténeteket szalagra venni a megjelenkező pénzről – szabályos időközökben mutatkozik –, sőt a Kristóf-imádság felhasználásának nyomait is ki lehet deríteni. A leginkább ismert típus, akárcsak a magyar nyelvtérület legnagyobb részén, a kökecske története, ennek szép változatait öröközték meg szalagjaim. Ami talán helyi sajátosságként lenne értelmezhető, az, hogy – a népetimológia sajátos leleményével – olyan adatközlő is van, aki a *Kecskellér* határrésznevet a kökecske mondájának tartalmával kapcsolja össze. (Csak mellékesen: a közeli Jázova falu nevének eredetét sajátos magyar-szerb etimológia magyarázza el, az eseményt a török időkbe vezetve vissza.)

(Csak zárójelben: a kincskereső hiedelmekhez is köthető azoknak az eseményeknek sora, melyek élénken foglalkoztatják a falu lakosságának képzeletét. A temetőben időnként éjszaka fellobbanó tüzeket vélnek látni, melyeket egyesek boszorkányok tevékenységeként értelmeznek, mások a földben rejlő kincs [pénz] megmutatkozásának, megint mások unatkozó szépasszonyok rontó célzatú akciójaként. Nyilván az utóbbi interpretáció a legképtelenebb; a másik kettő viszont mindenképpen kapcsolatba hozható egyrészt a néphit boszorkányának temetői tevékenységével, másrészt pedig a már említett kincskereső hagyománnyal. Ezt a kérdéskört is tovább kellene gyűjteni és kutatni.)

A halál és a halottak hiedelemkörének vizsgálata tovább folytatandó, bár az eddigiek során is szép szövegek dokumentálják a hazajáró lélek (hazajáró halott) hiedelemkörét. Az eddigi beszélgetések során általában a „ki nem elégített halott” képzetkörébe tartozó hiedelemmondák memorát fokú változatait vettem szalagra. (A hiedelemmonda-katalógus megfelelő fejezetének végigkérdezésére ezúttal még nem volt mód.) Egyébként ebbe a kérdéskörbe tartozik a már említett „megfogott ruhadarab” típusú szövegek csoportja is, melyet néhány jó változattal lehetett Szajánban hallani.

A népi kozmogónia bizonyos töredékes nyomait őrzik a holdfoltok értelmezéséről szóló hagyományok, általában a Cicellát emlegetik; az előjelek közül, az első világháborút megjelölő eseményként, az üstököst emlegetik. Az

esztatologikus hagyomány nyomait őrzik a szégyenvirággal (*Daucus carota* L.) kapcsolatos elterjedt hiedelmek.

A tabuk közül a péntek és keddi mosás- és vasalástilalom hagyománya tekinthető általánosnak, a megkérdezett idősebb női adatközlők életében ma is követendő szempontnak számít. A tilalom megszegését a „pénteken mosott/vasalt ruhába csapó mennykő” mondatípusban artikulálódó hiedelemmonda-változatok fogalmazzák meg, általában az élménytörténet szintjén, s a legtöbb esetben a tisztai komphoz kötődően.

Csak részben kapcsolódik a néphit kérdésköréhez, ám mindenképpen megemlíteném, hogy Szaján mai folklórájában is számos történeti és betyármonda hallható. Szalagra vettem néhány igen szépen elmesélt Mátyás-mondát, ezek egy része már valószínűleg irodalmi (olvasókönyvi) eredetű, s nem egy Rózsa Sándor-mondát is. Ezeknek egy része a faluhoz kapcsolódik; egyes családok meggazdagodásának eredete fogalmazódik meg bennük, s úgy tűnik, bizonyos valóságálapot lehet megsejteni mögöttük. Annál is inkább igaztörténet-jelleg gyanítható bennük, mert a történetek egy része korántsem a szegény néppel együttérző és segítő szándékú betyár alakját fogalmazza meg. A néprajzi terepmunka egyes résztvevői is gyűjtöttek betyármondákat, így nagyobb szöveganyag birtokában lehet majd következtetéseket levonni.

A gyűjtések előtt néhány alkalommal velem tartott, s a beszélgetésekben is részt vett egy-egy egyetemi hallgató. Közülük Kun Violetta maga külön néphitgyűjtést végzett. A tervezett szövegközlések összeállításakor az ő lejegyzett anyaga is természetesen felhasználásra kerül majd. Magam a gyűjtés során a magyar hiedelemmonda-katalógust (BIHARI 1980.), valamint a külön megjelent Halál és halottak fejezetet (KÖRNER 1970.) használtam vezérfonalul, s persze éltem saját tapasztalataimmal is, melyre gombosi (JUNG 1990.) és törökbecsei gyűjtéseim során tettem szert.

Már eddig is tudtuk, hogy a magyar hiedelemmonda-katalógus csupán kontúrjait jelzi a magyar néphitnek, s ez e tájékoztató jellegű gyűjtés során is beigazolódott. A táltos eredete (születése) például a katalógus szövegtípusai szerint nem kapcsolódik össze a váltott gyerek képzetkörével, szajáni adataink viszont ezt az összefonódást ismerik. Olvashatóak az ugyancsak bánsági – nagybecskereki – adatok, tehát az ide kapcsolódó szajáni hagyományok nem tekinthetők kései, egyéni (romlott) leleménynek. Ugyancsak katalóguson kívüliek a „keresztény táltosok”-hoz kötött hagyományok.

Zárva végül e vázlatos előzetes jelentést, az marad még hátra, hogy megkísérljük a válaszadást a dolgozat elején feltett kérdésekre. Ami a magyar néphit archaikus rétegeinek kérdését illeti, örömmel mondható el, hogy a táltoshiedelmek gazdag anyaga sejlik fel néhány adatközlő elmondása alapján is, melyet – úgy tűnik – az utolsó pillanatot vehettem szalagra az idős adatközlőktől. (A három évtizeddel korábban ugyancsak Szajánban gyűjtő Ferenczi Imre, legalábbis szövegközlései alapján, ennél szerényebb anyagot ismerhetett meg.) Úgy tűnik, e táltoshagyományok jázovai közvetítéssel kerültek be Szaján mai néphitébe. Hogy a szajániak mai népi kultúrájában számolni lehet-e még élő és működő néphittel,

az ebben a pillanatban nem dönthető el, mivel a megismert adatok egy része nem jelen, hanem a múlt és a régmúlt élő hiedelmekről számol be. Ennek ellenére a néphit bizonyos területei (igézés, rontás, elhárítás, boszorkányhiedelmek, tabuk, kincsásó hiedelmek) ma is elevennek tűnnek.

Még nem lehet bizonyítani, hogy a tágabb környezet más népi kultúra(k)ba tartozó hiedelemvilága hatást fejtett volna ki a szajániak népi hitvilágára. Mivel azonban az utóbbi évtized jugoszláviai háborús eseményeinek délszláv menekült-áradata Szajánban is helyet keresett magának, elképzelhető, hogy ez a néphitben is megmutatkozik majd: Éppen ezért lenne fontos, hogy még az utolsó pillanatban a szajániak autentikus tradícióját szalagra vegyük. Ami végül a Kálmány Lajos által megörökített népi hiedelmek mai kontinuitását illeti Szajánban, elmondható e tájékozódó gyűjtés alapján is, hogy a folyamatosság kétségtelen, bár ezt csak további gyűjtésekkel lehet majd adatolni.

Ennyi mondható el – a szövegközlések mellőzésével – Szaján magyar lakosságának ma gyűjthető néphitéről. Az állapot a folklorista számára megnyugtató (?), hisz döbbenetesen távoli időben, a második évezred végén is találkozhatott még az eleven néphitnek legalább bizonyos elemeivel. Ha valóban igaz az az állítás, hogy Ázsia a Tiszán átlépve kezdődik errefelé, akkor az archaikus adatok előkerülése nem is kell, hogy nagyon megleljen bennünket. Számomra nem is meglepetés, hisz másfél évtizeddel korábbi törökbecsei néphitgyűjtéseim is éppen ezt bizonyították. Csak sajnálkozhatunk, hogy Tóth Ferenc három évtizeddel ezelőtti bántási gyűjtései váratlanul megszakadtak és befejezetlenül maradtak. Ha lezárultak volna, sokkal nagyobb komparatív anyaggal rendelkeznenk. Ám talán az sem kevés, amit ebben a pillanatban ismerünk és aminek előkerülésében még reménykedhetünk.

IRODALOM

BESZÉDES Valéria

1978 Jávorfácska. Fél száz szajáni népmese. Szabadka

BIHARI Anna

1980 Magyar hiedelemmonda katalógus. EMN 6. Budapest

FERENCZI Imre

1974 A táltos és a garabonciás képzete a jugoszláviai magyaroknál. Ethnographia 85 (1974) 263-275.

HARASZTI Gyula

1878 A táltos vagy a váltott gyerek. Népmese, Nagybecskerek. Magyar Nyelvőr 7. (1878) 86-87.

HEGEDŰS János

1903 A magyar népeletről. Nagybecskerek

JUNG Károly

1985 Táltosok, ördögök, garabonciások. Bevezetés népi hiedelmeink-babonáink-világába. Újvidék

1990 Hiedelemmondák és hiedelmek. Adatok Gombos népi hiedelemvilágához. Újvidék

KÁLMÁNY Lajos

1882 Szeged népe II. Temesköz népköltése. Aradon

1917 Összeférhetetlen táltosainkról. Ethnographia 28 (1917) 260-266.

KÖRNER Tamás

1967 A magyar hiedelemmondák rendszerezéséhez. Ethnographia 78 (1967) 280-285.

1970 Mutatvány a készülő magyar hiedelemmonda-katalógusból. B/ A halál és a halottak. Ethnographia 81 (1970) 55-96.

PENAVIN Olga

1970 Nyomozás a sámánizmus után Padén. In: Néprajzi tanulmányok, Újvidék, 1983. 153-157.

PÉTER László

1952 Kálmány Lajos. Egy nagy magyar folklorista élete. Budapest

TÓTH Ferenc

1975 Kálmány Lajos nyomában. Az észak-bánáti népballadák élete. A balladákat gyűjtötte Katona Imre és Tóth Ferenc. Újvidék.

1976 Kálmány Lajos nyomában. In: Kósa-Krupa szerk.: Nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia. (1975) Budapest-Békéscsaba, 1976. 85-92.

TÖRKÖLY István

2000 Hívjuk az élőket, siratjuk a holtakat. Szaján története. H. n.

Über den Volksglauben im heutigen Szaján

KÁROLY JUNG

Der Verfasser gibt einen vorläufigen Arbeitsbericht von seiner einwöchigen Datenerhebungsarbeit im Sommer 2000. Er hat von neun Szajáner Gewährspersonen Sagen und Geschichten aus der Glaubenswelt des Volkes auf Tonband aufgezeichnet. Er fragte systematisch nach den im Dorf (früher) bekannten Gestalten der Glaubenswelt (Zauberer /ung. táltos/, Hexe usw.) und nach den mit dem Volksglauben verbundenen Handlungen („Übertragung von Wissen“, Berugen, Gesundbeten bzw. Besprechen, Waschverbot und andere Verbote). Der Verfasser konnte aus der archaischen Schicht des ungarischen Volksglaubens schöne Beispiele auf dem Tonband festhalten.

Er stellt fest, dass sich die Fortsetzung der Forschungsarbeit lohnt. Aber erst nach einer vollständigeren Datenerhebung kann dokumentiert werden, in welchem Maße die von Lajos Kálmány 1879-80 festgehaltene und beschriebene Tradition im alltäglichen Leben und im Gedächtnis der Bewohner dieses ungarischen Dorfes in Jugoslawien erhalten geblieben bzw., was von diesem Gut bereits verschollen ist.